

Stručný komentář ke kánonu 1095, 1° a 2° CIC1983

Neschopnost k uzavření manželství «incapacitas contrahendi»

Can. 1095. - Sunt incapaces matrimonii contrahendi:**1° qui sufficienti rationis usu carent;****2° qui laborant gravi defectu discretionis iudicii circa iura et officia matrimonialia essentialia mutuo tradenda et acceptanda;²**

Neschopnost jako taková se rozlišuje na neschopnost přirozenou, která je determinována subjektivními podmínkami uzavírajících snoubenců a nebo neschopnost jurisdikční tj. ze samého zákona, kterou se požadují nutné náležitosti. Kánon 1095 hovoří o neschopnosti uzavřít manželství z důvodů neschopnosti přirozené a to buď

1. pro nedostatečné užívání rozumu
2. pro těžký defekt rozlišování v úsudku
3. pro neschopnost z důvodu psychické povahy

Pro tentokrát se budeme zabývat pouze prvním a druhým odstavcem kánonu. Vycházíme z předpokladu, že manželství vzniká a je konsekvencí souhlasu stran (kán. 1057, § 1), které jsou právně způsobilé takový souhlas dát. Klasická latinská definice to shrnuje takto: *matrimonium facit partium cansensus*. Tedy manželství se realizuje skrze souhlas vůle (v jednom předmětu) dvou snoubenců uzavírajících manželství. Jen v tomto smyslu můžeme číst kán. 1055, §§ 1, 2,³ který definuje jako genetický moment

se dosáhlo tohoto výsledku, radí se uchýlit se k prostředku zdánlivé procedury, kdy však chybí skutečný soudní proces. Lze tak dosáhnout nulity, avšak v rozporu s nezákladnějšími principy norem a magisteria církve“.

² Kán. 1095: Neschopni k uzavření manželství jsou ti, kteří:

1. nemají dostatečné užívání rozumu,
2. trpí velkým nedostatkem rozlišování v úsudku, pokud jde o podstatná práva a povinnosti manželské, která si mají vzájemně dávat a přijímat,

Prameny: (1095, 1°) SRR Decisio coram Julien, 30 iul. 1932 (SRRD 24 [1932] 364-382); SRR Decisio coram Grazioli, 1 iul. 1933 (SRRD 25 [1933] 403-419); SRR Decisio coram Wynen, 25 feb. 1943; SRR Decisio coram Canestri, 16 iul. 1943; SRR Decisio coram Heard, 4 dec. 1943 (SRRD 35 [1943] 885-903); SRR Decisio coram Felici, 22 maii 1956; SRR Decisio coram Felici, 3 dec. 1957; SRR Decisio coram Sabbatani, 24 feb. 1961; SRR Decisio coram De Jorio, 18 dec. 1961; SRR Decisio coram Mattioli, 4 apr. 1966; SRR Decisio coram Pompedda, 3 iul. 1979

(1095, 2°): SRR Decisio coram Wynen, 25 feb. 1941; SRR Decisio coram Wynen, 25 feb. 1943, SRR Decisio coram Felici, 3 dec. 1957; SRR Decisio coram Sabbatani 24 feb. 1961; SRR Decisio coram Pinto, 4 feb. 1974.

³ Can. 1055. - § 1. Matrimoniale foedus, quo vir et mulier inter se totius vitae consortium constituunt, indole sua naturalí ad bonum coniugum atque ad prolis generationem et educationem ordinatum, a Christo Domino ad sacramenti dignitatem inter baptizatos evectum est.

manželství «pakt» nebo «kontrakt», nikoliv však v rozměru občanského právního systému jako objekt jakési obchodní smlouvy. Co se zamýšlí pod slovem manželský souhlas, «consensus» manželství sám zákonodárce uvádí, že je to:

1. **úkon vůle**,⁴ kterým se muž a žena
2. **neodvolatelnou smlouvou** sobě navzájem dávají a přijímají⁵ za účelem
3. **vytvoření manželství** /consortium totius vitae/⁶(srov. kán. 1057, § 2)⁷

Máme zde tedy opis dostatečnosti souhlasu k CTV⁸ a to buď jako akt vůle, který je veden úmyslem ke svému objektu (kán. 1095, 1°) nebo jako akt vůle, který je veden k objektu pro uzavírajícího opravdu možným (kán. 1095, 2°). Tedy v prvním případě 1° můžeme hovořit o schopnosti abstraktního chápání CTV,⁹ kdežto v 2° jde o kritické chápání práv a povinností manželských neboli *discretio iudicis* ve schopnosti vůle v souladu se schopností inteligence. Tedy *discretio iudicis* podstatně znamená dvě věci:

1. akt souhlasu se nemůže zakládat jenom na abstraktním chápání, znalostním, práv a povinností manželských, nýbrž také na kritickém hodnocení neboli na praktickém vyhodnocení; a to ať ve vztahu k obsahu povinností (který se však nevyčerpává při uzavření samotné smlouvy, ale v průběhu života), tak ve vztahu ke schopnosti subjektu vzít ne sebe řečené povinnosti. Tato adekvátní kritická schopnost (praktické posouzení) znamená schopnost zhodnotit a zvážit, co je pro a proti určitému a konkrétnímu rozhodnutí.

§ 2. Quare inter baptizatos nequit matrimonialis contractus validus consistere, quin sit eo ipso sacramentum. Kán. 1055: § 1: Manželskou smlouvu, kterou muž a žena vytvářejí mezi sebou celoživotní společenství, zaměřenou ze své přirozenosti k dobru manželů, plození dětí a jejich výchově, povýšil Kristus Pán mezi pokřtěnými na svátost.

§ 2: Proto mezi pokřtěnými nemůže být platná manželská dohoda, která by nebyla tím samým svátostí.

⁴ Je to akt vůle, který předpokládá inteligenci a patřičnou svobodu.

⁵ Toto vyjádření znamená: uznání práv a povinností snoubence a snoubenky vztahující se k manželství.

⁶ Definice *consortium totius vitae* se uvádí: je to manželské společenství života, společenství plnohodnotné, kompletní, totální, exklusivní, nerozlučitelné do kterého je zainteresována celá osoba a jež zahrnuje všechny aspekty existence, ať ty intimní (jedno tělo) či každodenní v celé realitě života.

⁷ Can. 1057. - § 2. Consensus matrimonialis est actus voluntatis, quo vir et mulier foedere irrevocabili sese mutuo tradunt et accipiunt ad constituendum matrimonium.

⁸ CTV- *consortium totius vitae*.

⁹ Obecně v jurisprudenci se uvádí, že nedostatečné užívání je jak permanentní (idioti, dementi atd) tak parciální nebo časově omezené způsobené jak z důvodů přirozených tak psychických (horečné blouznění, epileptické krize, hypnotické sugesce, opilství, droga, další omamné léky) existující k aktu uzavírání manželství.

2. znamená alespoň minimální možnost vnitřní svobody, autodeterminace ve vztahu k volbě povinností a práv manželů. Nejedná se však o fakt externí, on němž mluví kán. 1103, ale vnitřní, v subjektu, který je abnormální (ne však patologicky jako nemoc), zproštěný svobody jako například: volba naprosto iracionální k uzavření manželství.

Nyní si položíme otázku, kdy tedy je užívání rozumu dostatečné? Kdy není ona autodeterminace? Co znamená těžký nedostatek? Jaké je formální kritérium, které by vylučovalo chybu, dvojznačnost a svévoli, aby se mohlo dojít k závěru, že nějaké chování či symptom dokazuje onen stav nedostatečnosti? To jsou otázky, kterými se opakovaně zabývá jurisprudenc od samého ustanovení tohoto kánonu. Během desetiletí zkoumání a diskusí, kdy mnoho manželství (zvláště v USA) bylo anulováno skrze tento kánon ve světle neadekvátní interpretace, tak Svätý Otec odpověděl na tyto nejasnosti ve svých Alokacích k Římské rotě (1987 a 1988) a podal autentickou interpretaci. Nejvyšší zákonodárce v nich dává poznat jaká je *mens* kánonu a jeho aplikace, přičemž nemůže být bezdůvodně opomenuta,¹⁰ a vztahuje se na ně to, co vyjadřuje kánon 752:

« Když ne úkon víry, tedy při nejmenším náboženskou poslušnost rozumu a vůle náleží prokazovat nauce, kterou nejvyšší velekněz a sbor biskupů vyhlásí o víře a mravech při vykonávání autentické učitelské služby, i když tito nemají úmysl toto učení prohlásit s konečnou platností. Proto se věřící musí varovat všeho, co tomuto učení odporuje».

Tyto dvě alokace papeže Jana Pavla II obsahují několik velmi důležitých principů, aby se mohla definovat a správně hodnotit kanonická neschopnost k manželství.

Na prvním místě papež vybízí k pečlivé distinkci mezi těžkostí a opravdovou neschopností. Opravdu: «jenom neschopnost a ne pouze těžkost dát souhlas nebo realizovat opravdové společenství života a lásky zapříčiňuje nulitu manželství»¹¹. Ale kde je hranice mezi tím, co je pouhou těžkostí a co neschopností? K tomu Římský velekněz nabízí další kritérium k rozlišení:

¹⁰ Srov. kán.17.

¹¹ JAN PAVEL II, *Allocuzione* z roku 1987, č. 7, v AAS 79 (1987) 1457.

«opravdová neschopnost je myslitelná jenom za přítomnosti řady forem anomálií, i když je radno je definovat, musí podstatně oslabit schopnosti uzavírajícího manželství chápat nebo chtít»;¹² a to jak ve složení souhlasu, tak v nesení příslibených povinností. Tyto anomálie musí být podmíněny nebo spřízněny s patologickou okolností (ale nikoli v úzkém slova smyslu jakožto klinickou) objektu tj. snoubence. Opravdu nestačí jen neschopnost se rozhodnout nebo jednat jinak při obvyklejší menší připravenosti, nesprávném návyku, dimenzi charakteru, malé rozvážnosti a prostá nesnáze rozhodnout se, nedostatečná výchova nebo jiný špatný element.

Druhá nutná otázka je: kdy není dostatečné užívání rozumu nebo defekt rozlišování je opravdu těžkým? Především je třeba říct, že tato charakteristika neschopnosti se podstatně týká přirozených schopností inteligence a vůle člověka. Tato příčina nedostatečnosti užívání rozumu má formu patologickou. Jurisprudence jich, po mnohaletém studiu, vyjmenovává mnoho, ale my se zastavme jen u několika: patří sem psychózy (např. schizofrenie nebo některé druhy maniodepresivní psychózy) ve stadiu zjevné nemoci. Toto je snad jediná presumpce k neplatnosti souhlasu, kterou jurisprudence uvedla do praxe.

Ale i menší patologické jevy mohou omezit schopnost k souhlasu a k dostatečnosti *discretio iudicis* jako například některé formy nervozity s těžkou a vztahující se poruchou k elementům kritického hodnocení a k objektu souhlasu: třeba neurózy, jež přináší velké potíže v sexuálním životě, komplikují život posedlými myšlenkami nebo těžké formy hněvu atd. Někteří juristé hovoří také o překážkách pocházejících z tzv. «borderline» mentality života charakteristické nevypočitatelností jednání, iracionálním jednáním, psychotické epizody se ztrátou reality života.

- Nezralost. V kanonické literatuře se často spojuje termín *discretio iudicis* s nezralostí (*inmaturitas*). Jistěže schopnost hodnotit předpokládá dostatečnou vyzrálost,¹³ ale může být opravdu nezralost důvodem nulity? Svatý otec k této otázce poznamenává:

¹² *ibidem*

¹³ Otázka: kde je ona «minimální kvantita» schopnosti rozlišovat pro platnost manželství? Názory se různí, ale prakticky kritérium, které dlouhý čas převládá je od Sancheze a Sv. Tomaše, Andělského doktora. Oba vychází z předpokladu, že uzavřít manželství je schopen ten, kdo má užívání rozumu. Zatímco ale první autor, vycházející z koncepce manželství jako «odpomoc žádostivosti», zastává, že je jistě schopen uzavřít

«není opravdu těžké sebrat mezi partnery infantilní a konfliktní aspekty, které by se třeba v podobném případě staly neodvratně důkazem jejich abnormality, zatímco se jedná o osoby podstatně normální, ale s těžkostí, jež mohla být překonána»¹⁴

Pro církevní právo termín «nezralost» není totožný s pohledem nezralosti lékaře nebo pedagoga. Pro kanonické právo termín *inmaturitas* chce říct, že se jedná o radikální neschopnost subjektu k aktu souhlasu nebo k životu v manželství. Rotální jurisprudencí důsledně předkládá nezralost jako důvod neschopnosti k manželství jen jako **výjimečnou cestu**. Ne každá forma osobní nezralosti, ať psychologické nebo afektivní, produkuje neschopnost subjektu k manželství, ale jen taková, která mimořádně dosahuje stupně obzvláštní závažnosti. Kriterium pro posouzení této těžké závažnosti spočívá ve shlednutí a shrnutí všech příhod, nepořádků a personálních anomálií.

Proto důkaz neschopnosti se podstatně musí skládat z trojího šetření nebo zjištění:

1. rekonstrukce faktů vztahující se k subjektu a zvláště pak k rozhodnutí k manželství (časová posloupnost);
2. rekonstrukce eventuelní klinické minulosti subjektu;
3. znalecké prohloubení psychických limitů a příčin;

Desatero pravidel pro soudce k posouzení *discretio iudicis*¹⁵

Ve světle toho, co bylo řečeno k dostatečnému užívání rozumu a k velkému nedostatku rozlišování v úsudku, můžeme vyvodit tyto zásady «šetření» k správnému posouzení neschopnosti.

1. Jak se vyvíjelo chození před svatbou a zvláště jaké byly důvody k eventuálním těžkostem nebo k případnému přerušení vztahu. Jestli tyto příčiny pocházely z podivínství, anomálií, nevyrovnanosti v chování ve vztahu k neschopnosti k souhlasu.

manželství ten, kdo je schopen rozlišit těžký hřích (tj. asi 7 roků). Svatý Tomáš, právě naopak, vyžaduje daleko větší vyzrálost k rozhodnutí pro manželství než pro těžký hřích, řka, že daleko větší schopnosti rozlišování je třeba pro věci budoucí (manželství) než pro věc přítomnou, i když se jedná o těžký hřích. Dnes se stále více opouští toto statické kritérium hodnocení, ne tedy už *quantum* ale *quomodo*, tedy dynamické hodnocení, které se zabývá způsobem jakým bylo formováno samotné rozhodnutí. Dle mého názoru, oba způsoby mohou být nápomocné k posouzení neplatnosti.

¹⁴ JAN PAVEL II. *Allocuzione* del 1988, v AAS 80 (1988) 1183.

¹⁵ Srov. PAOLO BIANCHI, «Il pastore d'anime e la nullità del matrimonio», v *QE* 95/2, 217.

2. Jestli osoba, která se předpokládá za neschopnou, měla těžkost v nějaké oblasti existence: vztahy v rodině a k jiným osobám, studium a práce, těžkosti v životě, ve společnosti (dluhy atd.);
3. Jestli osoba, která se má za neschopnou k souhlasu, měla «klinickou» minulost v oblasti neuropsychóz, jestli byla léčena, jaká diagnosa byla formulována, jaké léčení podstoupila, zda bylo toto léčení v době souhlasu, pobyt v nemocnici, jak dlouho? Jsou nějaké dokumenty k tomu?
4. Jak osoba hovořila před sňatkem o manželství, jeho povinnostech a právech, úkolech manželských: zvláště zda se může doložit výstřednost a citová nevyzrállost?
5. Jestli osoba byla pevně rozhodnuta se vdát nebo oženit? Jestli zde nebyla nějaká věc abnormální, která ji «dotlačila» k manželství: těhotenství, skrupulozita, pobádání od jiných osob. Bude velmi důležité se snažit hledat, jak jen bude možné, subjektivní «břemeno» těchto vnějších situací. Jestliže opravdu sama nemůže integrovat zásadní zlozvyk vnitřní svobody, potom je pravda, že toto břemeno může notně zasáhnout do osobností obzvláště senzitivních, labilních a dědičně zatížených osob.
6. Měla-li osoba rozkošnické zvyky, které by ovlivňovaly její psychický stav, jako užívání drog nebo alkoholu. Jaké substance byly požívány a v jaké intenzitě? Jestli zde také bylo léčení a z jakým výsledkem?
7. Jak je osoba chovala a stavěla k přípravám na manželství a v den samotné svatby? Jestli zde byly nějaké neshody k situaci, nevhodné roztržky, nemilá překvapení atd.
8. Jak osoba chtěla plnit a plnila své manželské povinnosti? Přestože schopnost plnit přislíbené povinnosti tvoří autonomní hlavu nulity pro defekt objektu souhlasu (srov. kán. 1095, 3°), těžko si lze představit, že ten, kdo nebyl schopen zhodnotit povinnosti manželství a autoderminovat se vůči nim, by mohl po nějaký delší čas je dostatečně zachovávat. Tak se dá rozumně očekávat také nedostatek v jeho exekuci.
9. Jaká byla eventuální «klinická» minulost osoby po uzavření sňatku? Vskutku, je-li pravda, že hodnocení schopnosti k souhlasu je úzce vázáno k momentu udělení souhlasu, studium zdravotní evoluce hypoteticky neschopného, může přinést mnohé dokreslení jeho skutečně efektivního stavu k tomuto konkrétnímu okamžiku svatby.
10. Jestli ten, který se předpokládá neschopným je ochoten se podrobit znaleckému šetření nebo alespoň souhlasit s anulací profesionálního tajemství lékařů vůči své osobě.

K.O.